

РОЗРОБКА ОРГАНІЗАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ ТА ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 330.43

Башнянин Г. І.,

д.е.н., проф., завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

Буряк П. Ю.,

д.е.н., проф., професор кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ України імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

Паласевич М. Б.,

к.е.н., доц., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ КАПІТАЛІЗОВАНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ

***Анотація.** Досліджено вплив капіталізації на квазікапіталізовані, власне капіталізовані і гіперкапіталізовані економічні системи з урахуванням фактора часу і масштабів капіталізації. Розглянуто передумови виникнення криміналізаційних економічних систем та їх наслідки для економічного розвитку суспільства. Обґрунтовано необхідність заміни посиленої капіталізації господарських систем на їх декапіталізацію у випадку зростання негативних ефектів капіталізації з плином часу і наявності змін у масовій економічній свідомості. Зроблено висновок про те, що капіталізовані системи по-різному реагують на їх подальшу капіталізацію залежно від ступеня їх вихідної капіталізації.*

Ключові слова: капіталізація, економічні системи, криміналізаційний ефект, декапіталізація, економічна свідомість, економічна ефективність.

Bashnyanin G. I.,

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Theoretical and Applied Economics, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Buriak P. Y.,

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Humanities, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv

Palasevich M. B.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Drohobytch Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobytch

ABOUT THE CAPITALIZATION EFFICIENCY OF CAPITALIZED ECONOMIC SYSTEMS OF TRANSITIONAL TYPE

Abstract. The influence of capitalization on quasi-capitalized, actually capitalized and hypercapitalized economic systems, considering the time factor and scale of capitalization, is investigated. The preconditions of emergence of criminalized economic systems and their consequences for economic development of society are considered. The necessity of replacing the enhanced capitalization of economic systems with their decapitalization in case of growth of capitalization negative effects with the passage of time and the presence of changes in the mass economic consciousness is substantiated. It is concluded that capitalized systems react differently to their further capitalization depending on the degree of their initial capitalization.

Key words: capitalization, economic systems, criminalization effect, decapitalization, economic consciousness, economic efficiency.

Постановка проблеми. Становлення ринкової економіки супроводжується поширенням капіталізаційних процесів у суспільстві, тобто розширенням приватного сектору економіки або інвестуванням чистого (чи валового) грошового доходу в певну економічну діяльність. Внаслідок цього в економіці будь-якого типу (особливо в перехідних економіках) формуються двоякі капіталістичні системи: власне капіталістичні системи (чисті капіталістичні); капіталізовані системи, в яких приватна власність поєднується з державною.

Нинішній етап ринкового реформування вітчизняної економіки характеризується пануванням квазі- і помірно капіталізованих систем, що зумовлює актуальність дослідження ефективності капіталізації капіталізованих економічних систем перехідного типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективності капіталізації гіпокапіталізованих економічних систем приділено значну увагу в працях науковців: Башняніна Г. І., Долішнього М. І., Горячук В. Ф., Кульчицького Я. В., Загорського В. С., Рехлецького, С., Турянського Ю. І., Н. Я. Юрківа та ін.

Однак капіталізаційні процеси економісти досліджували переважно в контексті становлення, розвитку капіталістичних економічних систем

змішаного та чистого типу. Тому на сьогодні недостатньо вивченими залишаються проблеми капіталізаційної ефективності капіталізованих господарських систем перехідного типу. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження на загальноконцептуальному рівні впливу капіталізаційних процесів на власне капіталізовані (помірно чи значно) системи перехідного типу з урахуванням фактора часу і масштабів капіталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із функціональних типів капіталізованих економічних систем у перехідній економіці є так звані квазікапіталізовані (напівкапіталізовані, напівсоціалістичні, квазісоціалістичні, як їх інакше можна було би позначити) економічні системи. Ці економічні системи менш чутливі до зміни рівня капіталізації. Навіть досить значна капіталізація вже не спричиняє такого значного підвищення рівня економічної ефективності їх функціонування як незначно капіталізованих економічних систем (рис. 1). Економічна ефективність подальшої капіталізації таких систем ще значна, але вже не гіперзначна. Це вказує на те, що їх капіталізацію слід проводити значно обережніше.

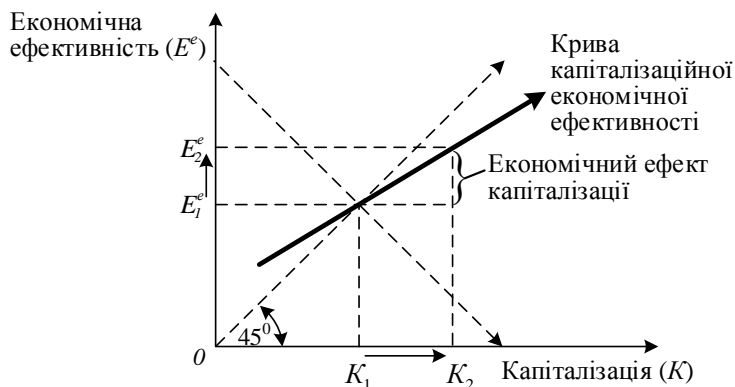

Рис. 1. Економічний ефект капіталізації квазікапіталізованих економічних систем в короткотривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [1, 5])

Ще одним функціональним типом капіталізованих економічних систем є власне капіталізовані системи (значно капіталізовані, але ще не надмірно капіталізовані). У цих системах економічна результативність капіталізації нульова або близька до нульової. Тобто подальша капіталізація таких систем майже не призводить до формування позитивних економічних наслідків, хоча ще не сприяє формуванню негативних (рис. 2).

Умовно можна виділити три різновиди власне капіталізованих економічних систем. Перший – це капіталізовані економічні системи з міні-позитивним (незначним) економічним ефектом (рис. 3).

Подальша капіталізація таких систем ще супроводжується формуванням “незначного” позитивного економічного ефекту (наприклад, ще незначно зростає відносний грошовий дохід). Однак такі системи вже поступово починають втрачати чутливість (еластичність) до зміни рівня капіталізації. Навіть відносно значна (див. рис. 3) капіталізація спричиняє вже досить незначний приріст рівня економічної ефективності (можна сказати, диференціальної економічної ефективності) (рис. 4, 5).

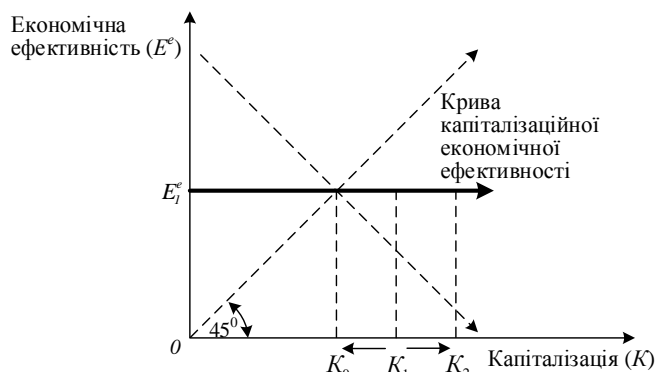

Рис 2. Економічна ефективність капіталізації власне капіталізованих економічних систем у короткотривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [3, 2])

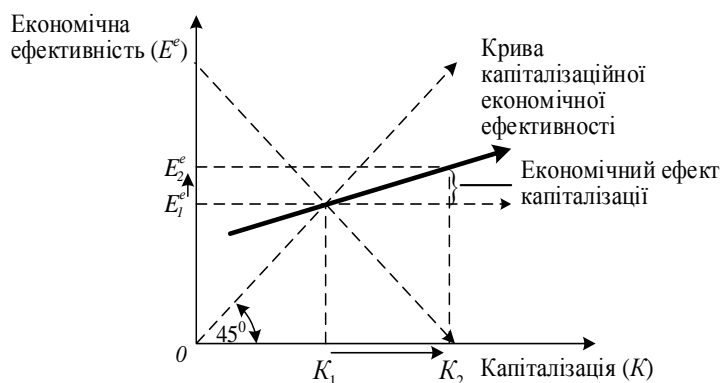

Рис. 3. Капіталізовані економічні системи з незначним позитивним економічним ефектом (міні-позитивним ефектом) (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [4])

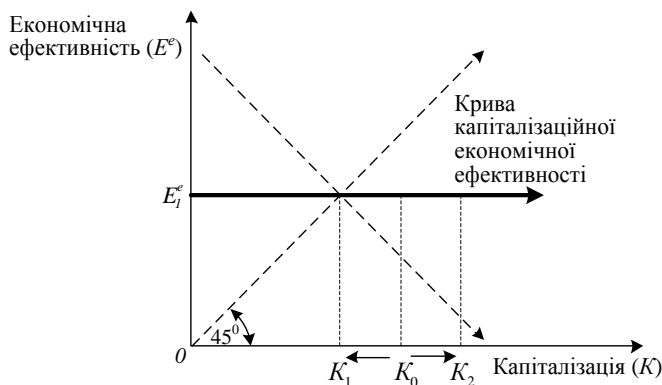

Рис 4. Капіталізовані економічні системи з нульовим економічним ефектом (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [3])

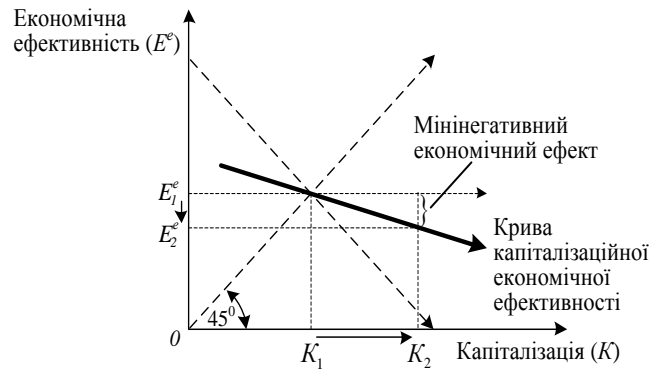

Рис. 5. Капіталізовані економічні системи з незначним негативним економічним ефектом (міні-негативним) (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [1])

І, нарешті, ще одним типом економічних систем є гіперкапіталізовані економічні системи. Загальною їх особливістю є те, що вони досить значно реагують на зміну (подальше посилення, зокрема) рівня капіталізації, причому негативно (рис. 6). Подальше посилення рівня капіталізації таких систем є небажаним в економічному плані, оскільки воно призводить до формування незначного негативного економічного ефекту. Такі економічні системи можна також було би кваліфікувати як капіталізовані

системи із значним (або навіть гіперзначним) негативним економічним ефектом.

Також можна виділити два різновиди гіперкапіталізованих економічних систем.

1. Гіперкапіталізовані економічні системи із значним негативним економічним ефектом (рис. 7). У таких системах подальша капіталізація супроводжується формуванням значного негативного економічного ефекту. Отже, вони досить чутливі (негативно) до посилення капіталізації.

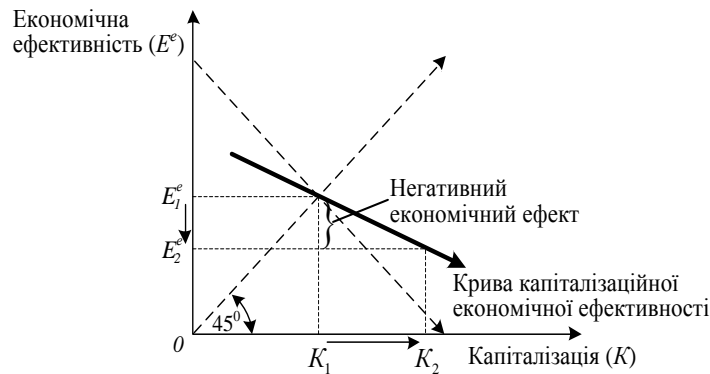

Рис. 6. Економічна ефективність капіталізації гіперкапіталізованих економічних систем у короткотривалому ринковому періоді (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [4])

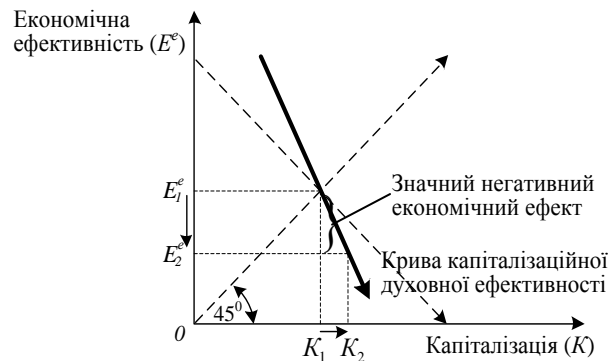

Рис. 7. Гіперкапіталізовані економічні системи зі значним негативним економічним ефектом (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [3])

2. Гіперкапіталізовані економічні системи з гіперзначним негативним економічним ефектом (рис. 8). У таких економічних системах навіть незначна подальша капіталізація супроводжується формуванням дуже значного негативного економічного ефекту, що вказує на те, що капіталізація таких систем недоцільна, а тому політику капіталізації слід змінювати політикою декапіталізації (соціалізації). Якщо така переорієнтація економічної політики не проводиться, то подальша капіталізація може спричинити економічну деградацію певної економічної системи або її деформацію (рано чи пізно) у кримінальному напрямі. На нашу думку, основна причина криміналізації економічних систем – саме надмірна капіталізація, тобто вона починає проявлятися тоді, коли процеси капіталізації переходять розумні межі. Такий перехід цих раціональних меж може відбутися дуже швидко, коли проводиться політика посилення капіталізації гіперкапіталізованих економічних систем. Навіть досить незначна подальша капіталізація може викликати криміналізацію економічних систем, спричинити їх “зляксісе” переродження.

Кримінальні економічні системи високоефективні в короткотривалому і особливо гіперкороткотривалому ринковому періоді, однак вони безперспективні у довготривалому і особливо гіпердовготривалому ринкових періодах, а також в соціальному і соціально-духовному відношенні. За своєю економічною природою вони споріднені з гіперкапіталізованими економічними системами [7, 8]. У певному відношенні – це ідентичні економічні системи, вони виступають як продукт розвитку і формування одна одної. Подальша капіталізація гіперкапіталізованих економічних систем спричиняє формування кримінальних систем, точніше – трансформацію перших у другі, а, з іншого боку, на основі кримінального капіталу тільки й можлива гіперкапіталізація.

Зауважимо, що кримінальні економічні системи, як продукт надмірної капіталізації гіперкапіталізованих економічних систем, виникають закономірно внаслідок підсвідомого прагнення підприємств уникнути значного чи навіть гіперзначного негативного економічного ефекту, що з об’єктивною необхідністю формується тоді, коли продовжується на практиці політика подальшої капіталізації і так уже гіперкапіталізованих економічних систем. Кримінальне переродження гіперкапіталізованих систем справді дає можливість ліквідувати цей значний (гіперзначний) негативний економічний ефект. Більше того, значний негативний економічний ефект, що виникає внаслідок надмірної капіталізації, дуже швидко (в найкоротший ринковий період) не тільки ліквідується у процесі криміналізації певних економічних систем, але й трансформується у значний (гіперзначний) позитивний економічний ефект. Усі кримінальні економічні системи характерні тим, що у короткотривалому (і особливо гіперкороткотривалому) ринковому періоді вони функціонують з дуже значним (гіперзначним) економічним ефектом. За своєю відносною величиною цей ефект може значно перевищувати позитивні ефекти від капіталізації слабо капіталізованих економічних систем. Однак у довготривалому й особливо гіпердовготривалому періоді економічна ефективність кримінальних економічних систем починає різко знижуватися [9, 10]. Якщо ж порівняти криві капіталізаційної і криміналізаційної економічної ефективності на інтервалі значного ринкового періоду (починаючи з короткотривалого і закінчуючи гіпердовготривалими періодами), то можна зробити певні узагальнюючі висновки. По-перше, крива криміналізаційної економічної ефективності стрімкіша і пологіша, а її горизонтальна ділянка – дуже незначна, а крива капіталізаційної економічної ефективності – навпаки, менш стрімка і менш полого з довгим горизонтальним відрізком. По-друге, перша є стиснутіша, а друга – розтягнутіша (рис. 9).

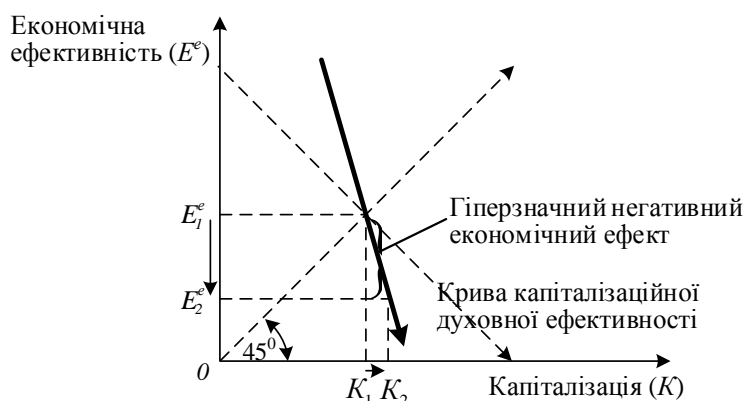

Рис. 8. Гіперкапіталізовані економічні системи з гіперзначним негативним економічним ефектом (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [4])

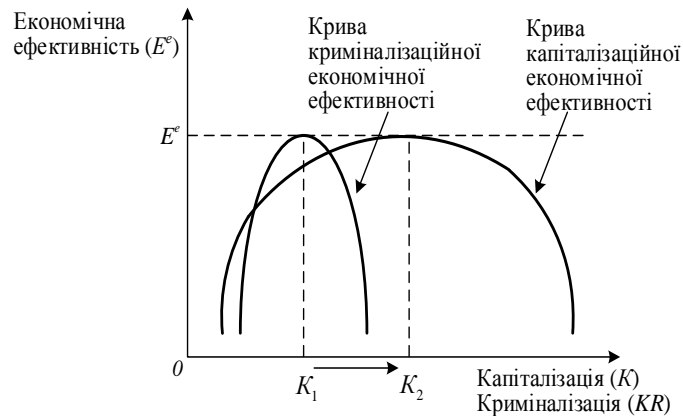

Рис. 9. Криві капіталізаційної і криміналізаційної економічної ефективності (варіант чистої екстенсифікації) (складено за [1])

Якщо порівнювати процеси капіталізації і криміналізації економічних систем з погляду їх впливу на рівень і динаміку економічної ефективності їх функціонування, можна зробити висновок, що капіталізовані системи стабільніші, ніж криміналізовані. Економічна ефективність останніх хоча і може різко зростати, однак так само стрімко вона за певних економічних умов може і знижуватися. У капіталізованих економічних системах і зростання, і зниження (на певному проміжку ринкового періоду) рівня економічної ефективності є пологішим і менш стрімким.

Зниження рівня економічної ефективності капіталізації економічних систем (незалежно від початкового рівня капіталізації) з об'єктивною необхідністю вимагає зміни орієнтації в розвитку і функціонуванні економічних систем, а саме: політика їх капіталізації повинна змінюватися політикою декапіталізації (ресоціалізації). Однак цей перехід від надмірної капіталізації до ресоціалізації повинен бути відповідно політично підготовлений, що, своєю чергою, передбачає певну переорієнтацію масової економічної свідомості (економічного світогляду певних соціальних верств населення). Історія, на жаль, не знає правильного чи неправильного напрямку економічного розвитку — існує лише адекватний чи неадекватний для масової економічної свідомості, яка відображається в структурі політичного ринку. Політичний ринок такий, яким є масова економічна свідомість, і своєчасний вибір того чи іншого напрямку економічного розвитку обумовлюється не його вищою ефективністю, а відповідністю цієї масової економічної свідомості та його структури.

Як правило, необхідність у певній переорієнтації економічного розвитку (зміни, наприклад, політики капіталізації політикою декапіталізації, тобто ресоціалізації) усвідомлюється більшістю членів суспільства лише заднім числом, лише після того, як певні негативні ефекти розвитку певного процесу проявилися у найвідчутнішій формі. Так, необхідність у згортанні процесів капіталізації на певному етапі їх розвитку може бути усвідомлена лише тоді, коли їх негативні ефекти проявилися із значною силою. Особливо важко усвідомлюються

віддалені і дуже віддалені в часі наслідки розвитку певного економічного процесу. Так, капіталізація на сучасному етапі ринкової трансформації вітчизняної економіки сприймається масовою економічною свідомістю переважно позитивно, оскільки увага звертається переважно на позитивні її економічні ефекти в найближчому інтервалі часу (на поточний момент), її віддаленіші наслідки — на найближчу і віддаленішу перспективу — менш помітні, точніше, майже ніколи не помітні, для пересічних членів суспільства з традиційною економічною свідомістю і традиційним економічним вихованням.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, власне капіталізовані системи по-різному реагують на їх подальшу капіталізацію залежно від ступеня їх вихідної капіталізації. Квазікапіталізовані системи реагують помірно позитивно або майже помірно позитивно на капіталізацію у короткотривалому ринковому періоді, власне капіталізовані — нейтрально або майже нейтрально (гіпопозитивно чи гіпонегативно), а гіперкапіталізовані — виключно негативно (від квазіпомірної негативної реакції до власне помірної чи гіперзначної). В останньому випадку політику капіталізації слід змінювати політикою декапіталізації або ресоціалізації, інакше результативність функціонування економічних систем почне різко знижуватись. Якщо не проводиться свідомо політика декапіталізації гіперкапіталізованих економічних систем, то вони неминуче перероджуватимуться в кримінальні системи, внаслідок чого почне формуватися криміналізаційний ефект і на основі цього, відповідно, криміналізаційна економічна ефективність. Вплив криміналізації на економічний розвиток також буде різним, він переважно детермінується тривалістю ринкового періоду. В короткотривалому ринковому періоді формується значний позитивний криміналізаційний ефект, у довготривалому і гіпердовготривалому — значний негативний. Тобто, наскільки кримінальні економічні системи вигідні (у суто економічному плані) в короткотривалому ринковому періоді, настільки вони невідповідні у довготривалому чи гіпердовготривалому періодах.

Перехід від політики посиленої капіталізації економічних систем до політики їх декапіталізації (ресоціалізації) відбувається під впливом відповідних змін в політичному ринку суспільства, який, своєю чергою, змінює свою структуру під впливом відповідних змін у масовій економічній свідомості. Зміна масової економічної свідомості, яка починається після явного формування негативних ефектів капіталізації з певним проміжком часу, викликає таку саму зміну у структурі політичного ринку, а тому демократична держава вимушена проводити переорієнтацію у своїй структурній політиці – обмежувати надмірну капіталізацію і починати прямо зворотний процес – декапіталізацію або, інакше, ресоціалізацію національної економіки.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень даної проблематики є вивчення соціально-економічних ефектів (наслідків) розвитку лібералізаційних процесів як похідних від капіталізаційних процесів в економіках перехідного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Башнянин Г. Ринкові економічні системи: проблеми структурізації, типологізації і становлення в перехідних економіках: Соціально-економічні дослідження в перехідний період / Г. Башнянин, В. Загорський, С. Рехлецький // Щорічник наук. праць. Вип. 2. – Львів : ІРД НАН України, 1997. – С. 258-263.

2. Башнянин Г. І. Деретуляційна еластичність економічних систем: поняття, загальна формула, типи і види / Г. І. Башнянин, Г. С. Третяк, М. С. Хом'як // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Збірник науково-технічних праць. Вип. 20.11. – Львів : НЛТУ України, 2010. – С. 81-90.

3. Башнянин Г. І. До питання негативної ефективності ринкової саморегуляції економічних систем / Г. І. Башнянин, Ю. І. Турянський, О. І. Дунас // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Збірник науково-технічних праць. Вип. 23.7. – Львів : НЛТУ України, 2013. – С. 120-124.

4. Башнянин Г. І. Ефективність макроекономічної деретуляції в гіпердовготривалому ринковому періоді / Г. І. Башнянин, Г. С. Третяк, Н. Б. Буряк // Економіка: проблеми теорії і практики. Збірник наукових праць. Вип. 262. Т. ІХ. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський ДНУ, 2010. – С. 2316-2324.

5. Башнянин Г. І. Капіталізація економічних систем: поняття, типи, ефективність / Г. І. Башнянин, Ю. І. Турянський, Н. Я. Юрків // Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. Вип. 22.1. – Львів : НЛТУУ, 2012. – С. 148-154.

6. Долішній М. І. Становлення і розвиток систем економічного оцінювання в перехідних економіках: проблеми природи, типологізації і кліометричного аналізу / М. І. Долішній, І. М. Копич, В. С. Загорський // Економетричні методи і моделі в економіці: Теорія і практика. – Львів, 1998. – Ч. 1. – С. 8-20.

7. Економічні системи / [за ред. Г. І. Башнянина]. – Т. 2. – Львів : Вид-во ЛКА, 2011. – 496 с.

8. Горячук В. Ф. Системний аналіз процесу капіталізації економіки країни та визначення його як системи / В. Ф. Горячук // Теорія та практика державного управління. – 2010. – №1(28). – С. 270-278.

9. Кульчицький Я. В. Порівняння економічних систем (проблеми методології) / Я. В. Кульчицький, Б. В. Кульчицький. – Львів : Вид. центр імені І. Франка, 2007. – 318 с.

10. Перехідна економіка : підручник / [за ред. В. М. Геєця]. – К. : Вища школа, 2003. – 591 с.

REFERENCES

1. Bashnyanin G., Zahors'kyj V. and Rekhlets'kyj Ye. (1997), Rynkovi ekonomichni systemy: problemy strukturyzatsiui, typologizatsiui i stanovennya v perehidnykh ekonomichah, Sotsialno-ekonomichni doslidzhenya v perehidnyy period: Shorichnyk naykovykh prats, №2, s. 258-263.

2. Bashnyanin, G. I. Tretiak, H. S. and Khom'iak, M. S. (2010), Deretulytsiyna elastychnisty ekonomikhnykh system: poniattia, zagalyna formula, typu i vydy, Naykovyy visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy, Zbirnyk Naukovo-tekhnikhnykh prats, № 20.11, s. 81-90.

3. Bashnyanin, G. I. Turians'kyj, Yu. I. and Dunas, O. I. (2013), Do pytannia negatyvnoi efektyvnosti rynkovoii samoreguiatsii ekonomichnykh system, Naykovyy visnyk Natsionalnogo lisotekhnichnogo universytetu Ukrainy, Zbirnyk Naukovo-tekhnikhnykh prats, № 23.7, s. 120-124.

4. Bashnyanin, G. I. Tretiak, H. S. and Buriak, N. B. (2010), Efektyvnist' makroekonomichnoi deretulyatsii v hiperdovhotryvalomu rynkovomu periodi, Ekonomika: problemy teorii i praktyky. Zbirnyk naukovykh prats', vyp. 262. T. IX., Dnipropetrovs'kyj DNU, Dnipropetrovs'k, s. 2316-2324.

5. Bashnyanin, G. I. Turians'kyj, Yu. I. and Yurkiv, N. Ya. (2012), Kapitalizatsia ekonomikhnykh system: ponyattya, typu, efektyvnisty, Naykovyy visnyk NLTU Ukrainy: zbirnyk naukovykh prats, №22.1, s. 148-154.

6. Dolishniu, M. I. Kopych, I. M. and Zahors'kyj, V. S. (1998), Stanovnyia i rozvytok system ekonomichnogo otsynivanya v perehidnykh ekonomichah: problem pryrody, typologizatsiy i kiometrykhnogo analyzy, Ekonometrychni metody i modeli v ekonomitsi: teoriya i praktyka, №2, s. 8-20.

7. Bashnyanin, G. I. (2011), Ekonomikhni systemy, Vydavnytstvo LKA, 496 s.

8. Goyrchuk, V. F. (2010), Systemnyy analiz protsesy kapitalizatsiy ekonomiky krainy ta vyznachennia iygo iyk systemy, Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, №1(28), s. 270-278.

9. Kychytskyy, A. V. and Kul'chyts'kyj, B. V. (2007), Porivniannia ekonomichnykh system (problem metodologiy), Vyd. tsentr imeni I. Franka, 318 s.

10. Gaets, V. M. (2003), Perehidna ekonomika, Vystsya shkola, 591 s.